

1960-1980 DARBELERİ ARASINDA TÜRKİYE’NİN HAŞHAŞ POLİTİKASI¹

Turkey’s Poppy Policy Between 1960-1980 Coups

Prof. Dr. Sadiye TUTSAK

Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Uşak/Türkiye
ORCID:0000-0003-2247-1316

Serap YILDIZ

Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, Uşak/Türkiye
ORCID: 0000-0002-2432-9359

Cite As: Tutsak, S. & Yıldız, S. (2021). “1960-1980 Darbeleri Arasında Türkiye’nin Haşhaş Politikası”, International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(48): 1907-1915.

ÖZET

Haşhaş bitkisi hem Anadolu topraklarında hem dünya topraklarında yadsınamayacak derecede önemli bir bitki olup, tarih boyunca çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Anadolu’da ve dünyanın çeşitli bölgelerinde çok eski çağlardan beri yetiştirildiğine hem tarihi eserlerde hem de yazılı kaynaklarda rastlanılmıştır. Haşhaştan hem sağlık hem de yeme içme alanına kadar birçok alanda yararlanılmıştır. Yararı olduğu kadar kapsülünden çizilerek çıkan sıvıdan afyon elde edildiği için uyuşturucu olarak da kullanılmış ve bu durum zaman zaman uluslararası problemler ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti’nin son yılları ile Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ABD ile çekişmelere sebep olmuştur. ABD de zaman içerisinde artan uyuşturucu bağımlılığı sebebiyle Türkiye hedef gösterilmiştir. 1974 yılında haşhaş ekiminin yasaklanmasına giden süreç yavaş yavaş ilerlemiş ve özellikle 1960’lı yıllardan itibaren olayın ciddiyeti baş göstermiştir. 1971 yılında gerçekleşen muhtıra ile birlikte ABD’ye direnen Türk hükümeti Erim kabinesi ile birlikte ABD ile uyumlu bir politika izlemiş ve haşhaş ekim yasağını mecbur kılmıştır. Haşhaş ekim yasağı ile birlikte hem hükümet hem de geçimini haşhaş tarımından sağlayan binlerce aile çok zor duruma düşmüştür. Bu makalede 1960-1980 darbeleri arasında Türkiye’nin haşhaş konusunda izlediği politikayı ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Haşhaş, darbe, afyon, ABD.

ABSTRACT

The poppy plant is an undeniably important plant both in Anatolia and in the world, and it has been used in various ways throughout history. It has been found in both historical artifacts and written sources that it has been cultivated in Anatolia and various parts of the world since ancient times. Poppy has been used in many areas from both health and eating and drinking areas. As opium is obtained from the liquid that comes out of the capsule, it has also been used as a drug, and this has caused international problems from time to time. Since the last years of the Ottoman Empire and the first years of the Republic, it has caused conflicts especially with the USA. Due to the increasing drug addiction in the USA, Turkey has been targeted. The process leading to the prohibition of poppy cultivation in 1974 progressed slowly, and the seriousness of the event began, especially from the 1960s. With the memorandum of 1971, the Turkish government, which resisted the USA, followed a policy in line with the USA, together with the Erim cabinet, and forced the poppy cultivation ban. With the poppy cultivation ban, both the government and thousands of families who make their living from poppy farming have fallen into a very difficult situation.

Keywords: Poppy, coup, opium, USA.

1. GİRİŞ

Haşhaş bitkisinin eski çağlardan beri dünyanın çeşitli yerlerinde tarımı yapılmakta, sağlık, sanat, yeme-içme gibi alanlarda kullanılmakta hatta uyku vermek gibi bir özelliği olduğu için kapsüllerinden bile yararlanılmaktadır. Bazı tarihi eser yazmalarında haşhaştan bahsedilmiş bunun yanı sıra yine tarihi eser kabartmalarında haşhaş kapsülünün çizimine rastlanılmıştır. Ayrıca bulunan bazı eski paraların üzerinde de haşhaş figürü görülmüştür. Tüm bunların yanı sıra haşhaş kapsülünün çizilmesiyle süt kıvamında akan sıvıdan afyon elde edilmektedir. Çeşitli laboratuvarlarda afyonun çalışılmasıyla birlikte afyon alkaloitlerine ayrıştırılmıştır. Afyondan elde edilen morfin özellikle savaşlarda yaralılara derman olurken devamlı kullanımı bağımlılık yaptığından dolayı zamanla çok tehlikeli bir hal almıştır. Morfin bağımlılığına ilaç olduğu düşünülerek laboratuvarlarda eroin elde edilmiş hatta kurtarıcı olduğu sanıldığından heroin adı verilmiştir. Ancak zamanla eroinin morfinden daha tehlikeli olduğu gün yüzüne çıkmıştır.

İngilizler, 1600 senesinde Doğu Hindistan Kumpanyası’nı kurmalarıyla birlikte Çin ile ticarete başladılar. Ancak zamanla Çin’in talep ettiği gümüşü bulmakta zorlandıkları için alınan çay karşılığında Hint afyonu verilmeye başlandı. 1800’lü yıllara gelindiğinde Çin halkı afyon bağımlısı haline gelmişti. Hatta bu uğurda afyon savaşları bile gerçekleşti. Afyon bağımlılığı 1600’lü yıllardan başlayarak savaşlarda yaralıların acısını dindirmek amacıyla kullanılan morfinle birlikte dünyada uyuşturucu bağımlılığı baş göstermişti. Bunun önünü kesmek amacıyla ilk defa dünya genelinde Şangay’da konferans düzenlenmiş bunun ardından Lahey ve Cenevre konferansları gelmiştir. Osmanlı Devleti’nin son zamanlarına rastlayan bu konferanslara Osmanlı

¹ Bu çalışma, “İki Darbe Arasında Türkiye’de İzlenen İç ve Dış Politikanın Haşhaşa Yansıması (1960-1980)” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Devleti katılmamış ve iyi getirisi olan haşhaş tarımından vazgeçmek istememiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise yeni kurulmaya çalışılan bir devlet olduğundan haşhaştan elde edilen gelir çok önemli bir yer tutmaktaydı. Zaman içerisinde dış devletlerin de baskısıyla çeşitli kanunlar çıkarılmış, haşhaş tarımıyla ilgili konular TMO'ya aktarılmış, ekim alanları kısıtlanmıştır. Ancak Vietnam Savaşı'nın da etkisiyle ABD'de baş gösteren uyuşturucu problemi zamanla Türkiye'nin suçuymuş gibi gösterildiğinden özellikle 1960'lı yıllara geldiğimizde önemli bir uluslararası probleme dönüşmüştür. Bu çalışmada 1960 ve 1980 darbeleri arasında haşhaş konusunda Türkiye ve ABD arasında çıkan bir takım problemler ve Türkiye'nin bu konuda izlediği politikalar ele alınarak değerlendirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışma hazırlanırken hem yazılı kaynaklar kullanılmış hem de arşiv belgelerine ulaşılmıştır. Bunların yanı sıra internet kaynaklarına ulaşılmış çeşitli dergilerden de faydalanılmıştır. Kullanılan yazılı kaynaklar arasında haşhaş bitkisi hakkında bilgi içeren ziraat alanında yazılmış kitap ve dergiler de yer alırken, siyaset ve tarih kitapları ile hatıratlardan da yararlanılmıştır. Dönemin siyasetçileri ve gazetecilerinin hatıratları, o dönemi tanımak ve anlamak adına yararlı olmuş, alınan kararların perde arkasını anlamamızı sağlamıştır. Öncelikle haşhaş bitkisi hakkında hem görsel hem yazılı olarak bilgi edinip önemini kavrayıp sonrasında uluslararası probleme sebep olmasının arkasında yatan sebepler incelenmiştir. 1960 ve 1980 darbelerinin yanı sıra 1971 yılında gerçekleşen muhtıranın sebepleri bu bağlamda incelenmiştir. Haşhaş bitkisinin dünya genelinde ve ülkemizde tarımının yapılması, bunun sonuçları, geçmişten beri süregelen haşhaş problemi arşiv incelenerek zamanın gazeteleri de ele alınarak değerlendirme yapılmıştır.

3. BULGU VE TARTIŞMALAR

3.1. ABD'de Uyuşturucu Kullanımı

ABD'ye afyon ithalatına dair ilk istatistikler öncelikle 1840 senesini işaret eder. Bu tarihten itibaren yayınlanan istatistiklerde sürekli bir artış görülmektedir. Kişi başına düşen afyon ithalatı 1896 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştı. İç savaşta bulunan ve sayısı belli olmayan bazı askerlerin savaş sonrası afyon kullanımını çevrelerine de alıttırması olabilecekları düşünülmektedir. Morfine gelindiğinde ise 1870'lere kadar yüksek miktarlarda ithal edilen bir narkotik değildi. Uyuşturucu kullanımının artmasında diğer sebep, bu duruma dair korkunun az olduğu bir dönemde, afyonun doktorlar ve patentli ilaç üreticileri tarafından yoğun talep görmesiydi. (Çebi, 2019: 26-27)

1950 senesinden sonra ikinci dünya savaşından çıkan ABD de uyuşturucu kullanımı hızla arttı. Hippi kültürünün de uyuşturucu kullanımını özendirilmesiyle beraber ülkede uyuşturucu kullanımı daha çok yaygınlaştı. (Erhan, 1996: 58)Aytunç Altındal bu konuya Haşhaş ve Emperyalizm kitabında değinmiştir. Altındal'a göre 'Türkiye'den gelen haşhaş/eroïn Amerikan gençliğini bozmaktadır.' sloganıyla bütün dünya şartlandırılmıştır. Zaten Türkiye'den kaçak olarak çıkartıldığı belirlenen baz morfin, Amerika'daki 250.000 eroïnmana sadece 15 gün yetiyordu ve bu bilimsel bir tespitti. (Altındal, 2019: 222)

3.2. Demokrat Parti'nin İktidara Gelmesiyle İzlenen Politika

14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerinde, DP % 53,3 oy oranı ile 401 milletvekilliği, CHP % 39,9 oy oranı ile 69 milletvekilliği kazanmıştır. Millet Partisi % 3,1 oy oranı ile 1 milletvekilliği kazanırken aynı zamanda bu seçimde 9 bağımsız milletvekili de parlamentoya girmiştir. (Keskin, 2012: 111)

İktidara gelen Demokrat Parti 18 Nisan 1951 tarih ve 5759 sayılı kanunla afyonun ülke içindeki ticaretini son satış yerinin TMO olması koşuluyla serbest bırakınca kaçakçılık çok fazla arttı. Hükümet kaçakçılığın önüne geçebilmek amacıyla 1953 senesinde Türk Ceza Kanunu'nun 403. Maddesinde değişiklik yaparak kanun dışı uyuşturucu madde ithal, ihraç ve imaline 10 yıldan az olmamak koşuluyla hapis ve beş yıl da sürgün cezası getirdi. (Erhan, 1996:66)

Türkiye'de iktidar değişmesiyle yepyeni bir döneme başlanırken ABD ve BM uyuşturucu ile mücadeleyi sürdürüyordu. Bu bağlamda 11 Mayıs-18 Haziran 1953 tarihinde New York'ta Birleşmiş Milletler Afyon Konferansı düzenlendi. Bu konferansta imzalanan anlaşmaya göre, afyon üretiminin tıbbî ve fennî alanlarda kullanımlarının yönlendirilmesi, resmî kurumlar tarafından üretiminin ve imalin yapılması ve ruhsat getirilmesine karar verilmiştir. Türkiye bu konferansa katılım sağlamış ve 28 Aralık 1953 tarihinde bu Sözleşmeye katılmıştır. (Özmen, 2009: 26).

3.3. 1960'lardan İtibaren Haşhaş Geriliminin Başlaması

1961 senesinde Birleşmiş Milletler nezaretinde Narkotik ilaçlar konusundaki Tek Sözleşmesi imzalandı. Bu sözleşme 1964 senesinde yürürlüğe girerken, uyuşturucu maddeler hususunda olan tüm anlaşmaları bir araya getirmek ve tüm narkotik maddeleri denetim alma amacı taşıyordu. Amerikan yetkilileri bu sözleşmeyi çok önemsediler ve Türkiye'ye haşhaş hususunda baskı yaparken hep bu sözleşmeye atıfta bulundular. (Uslu, 2000:225)

Türkiye başlangıçta ABD'nin haşhaş konusundaki isteklerine pek kulak asılmıyordu. İnönü hükümeti, haşhaş üretiminin yasaklanması doğrultusundaki ABD'nin isteğini reddetti. 1963 senesinde gelindiğinde TBMM, Türkiye'nin uyuşturucu konusundaki mücadelesinin süreceğini ve haşhaş üzerinde de sıkı kontroller yapacağı sözünü tekrarlayarak 245 nolu yasayı çıkardı. 1965 Kasım ayında iktidara gelen Demirel hükümeti ise yasadışı haşhaş ticaretine yönelik mücadele etmek ve bu konuda ABD ile iş birliği yapmak için daha istekliydi. TBMM, narkotik maddeler konusundaki TEK sözleşmesini 1966 yılının Aralık ayında imzaladı ve Türkiye bu anlaşmaya resmi olarak 22 Haziran 1967 senesinde dahil oldu. (Uslu, 2000: 225)

Türkiye'nin yeni iktidar döneminde Demirel hükümeti haşhaş tarımı yağılan alanları azaltmak ve üretilen il sayısını düşürmek konusunda kararlıydı. 1960 senesinde afyon üretimi yapılan illerin sayısı 42 iken, bu sayı 1961-1962 hasat senesinde 30, 1963-1964'te 25, 1966-1967'de 21, 1967-1968'de 18, 1968-1969'da 11 ve 1969-1970 senesinde 9'a düşürülmüştü. (Uslu, 2000: 233)

1960'ların ikinci yarısından itibaren bazı politikacılar, ABD'deki uyuşturucu sorununun Türkiye'de yetiştirilen haşhaştan kaynaklandığı iddiasını dillendirmeye başlamışlardır. (Başlamışlı, 2021: 3) 1957-1967 yılları arasında ABD'de yirmi yaşın altındaki gençlerde uyuşturucu madde kullanımını %2500 artış göstermiştir. (Altundal, 2019:146) Ayrıca Vietnam Savaşı'na giden askerlerin 1965 yılından sonra artmasıyla birlikte askerler Vietnam'da uyuşturucuya alışıp döndükleri için ülkedeki uyuşturucu sorunu iyiden iyiye artmaya başlamıştı. (Ulus, 1970:5)

Richard Nixon başkan seçilmesiyle birlikte ülkedeki uyuşturucu sorununa ve dışarıda da haşhaş üretimine karşı bir kampanya başlattı. Nixon, uyuşturucu bağımlılarının bu alışkanlığı devam ettirmesi sebebiyle suç işlemeye başlamaları yüzünden caddelerde giderek artan şiddet olaylarına son verme kararlılığı ile bu göreve gelmişti. (Uslu, 2000: 227)

Birleşik Amerika Adalet Bakanı John Mitchell Pennsylvania eyaletindeki Camp Hill'de 'Suç ve Suçlular' hususunda düzenlenen bir konferansta gerçekleştirdiği konuşmasında Türkiye'nin yakında afyon üretimine son vereceğine dair umudunun olduğunu söylemiştir. Amerika'ya gizlice getirilen eroinin %80'inin Türkiye'de üretilen afyondan imal edildiğini milletlerarası alanda sarf edilen çaba ve karşılıklı anlayışlı temaslar ile üretimin yakında durdurulacağını söylemiştir. (Hürriyet, 1969: 1)

Bakanlar Kurulu, Türkiye'den İran ve Amerika'ya afyon kaçırıldığı yönündeki Birleşmiş Milletler'e kadar giden şikâyetlerin üzerine haşhaş ekimini yeniden düzenlemiş ve 30 Haziran 1970 tarihli resmi gazetede kararname yayınlayarak haşhaş ekim alanlarını 17 ilden 7 ile indirmiştir. (Hürriyet, 1970: 1)

Amerika'nın haşhaş konusundaki tüm isteklerine rağmen Demirel hükümeti haşhaşın tamamen yasaklanması konusundaki baskılara olumlu yanıt vermedi. Bu olumsuz yanıtın altında yatan birçok sebep vardı. Bir tanesi, Türk halkının uyuşturucu kullanma konusunda sorunu yoktu. Bu sebepten dolayı ülke içinde haşhaş kısıtlaması yapılması için herhangi bir iç baskı yoktu. Ayrıca haşhaş ekimi Türk halkı için çok önemliydi çünkü önemli bir geçim kaynağıydı. Eğer Demirel hükümeti haşhaşı yasaklasaydı haşhaş tarımıyla geçinen halkın ekonomik durumu kötüleşecekti. Bu dönemde Adalet Partisi'nin muhafazakar kesimi partiden ayrılıp Demokratik Parti isminde yeni bir parti kurduğu için Demirel hükümetinin meclisteki çoğunluğu çok azdı. Haşhaş üretimi yapan illerin oyları, mecliste partinin çoğunluğu elde tutmasında önemli bir rol oynadığı için o illerin oylarını kaybetmeyi göze almak imkansızdı. Ayrıca ABD'nin bu isteğini kabul etmiş olsaydı, Demirel ABD'ye boyun eğmiş gibi gözükecekti. Bu gibi konularda birtakım sebepler olduğu için Türk hükümetinin haşhaş kısıtlaması konusunda olumsuz tavır alması anlaşılabilir. Sadece afyonun illegal ticaretini engellemek hususunda yetkililerin gerekli önlemi almadıkları bu sebeple Türkiye'nin uluslararası arenada prestijine zarar geldiğini söylemek mümkündür. (Uslu, 2000:234)

Ülkede belli bir süredir devam eden iç huzursuzluklar ve haşhaş sorunu gibi bir takım dış sebeplerden de kaynaklı olarak, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç başta olmak üzere, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un

ortak imzaladığı bir bildiri ile 12 Mart'da muhtıra verilmiştir. TRT'de saat 13'te yayınlanan ve toplamda 3 madde ile çok da uzun olmayan bir içeriğe sahip olan muhtırada;

1. Parlamento ve Hükümetin, süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yurdu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş olduğu, Atatürk'ün hedeflediği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirdiği ve Anayasa'da öngörülen reformları tahakkuk ettiremediği, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğinin ağır bir tehlike içine düşürülmüş olduğu,

2. Türk milletinin ve sinesinden çıkan silahlı kuvvetlerinin, bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerce değerlendirilmesi (61 Anayasası'na göre 2'li bir Meclis yapısı oluşturulmuş idi), anarşik durumu giderecek ve reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak, inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkilinin zaruri görüldüğü,

3. Bu hususların süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlı olduğu bildirilmiştir. (Bozkur, 2018: 220-221)

12 Mart 1971 günü geldiğinde ise Türk Silahlı Kuvvetleri sivil idareye ikinci kez müdahale etmek üzereydi. 12 Mart gününü ise Muhsin Batur şöyle anlatmaktadır: “12 Mart sabahı 9.30'da, dördümüz Genelkurmay'da toplandık. Korg. Kemal Tahran, hazırladığı metni okudu. Aramıza müzakere ettik, metni çok uzun bulduk, içeriği de bizim isteklerimizi pek karşılamıyordu. Ben yeni bir müsveddeyi yazarken, Faruk Paşa ve Oramiral Eyiceoğlu yanıma gelerek yardımcı oldular. Metin ortaya çıktı, daktilo edildi, imzaya hazır. Memduh Paşa gene derin bir düşünceye daldı, uzun süre imzalamak istemedi, gözleri yaşardı. Haklı idi de, sonunun neye varacağı belli olmayan önemli bir adım atılacaktı. Saat 12.05'de metin hazırlandı ve Tuğgeneral Musa Ögün başkanlığında bir heyetle okunmak üzere TRT'ye gönderildi. Böylece 12 Mart Muhtırası 13:00 haberlerinin başında Türkiye'ye ve dünyaya duyuruldu.” (Köse, 2010: 139)

12 Mart Muhtırası'nın arkasında ABD'nin olduğu iddiası bilhassa siyasi sol çevreler tarafından defalarca dile getirilmişti. Sol kesimin yanı sıra 12 Mart Muhtırası'yla istifa etmek zorunda kalan Adalet Partisi Hükümeti yetkilileri de bu iddiaları güçlendirecek açıklamalar yapmışlardı. Adalet Partisi Hükümeti'nde Dışişleri Bakanlığı yapan İhsan Sabri Çağlayangil hatıralarında “12 Mart Askeri Muhtırası'nın arkasında CIA ve haşhaş sorunu vardır” diyerek 12 Mart tarihinde hükümetine yönelik yapılan müdahalenin arkasında ABD olduğunu ifade etmişti. Çağlayangil, 1976'da Politika gazetesi sahibi İsmail Cem'e yaptığı açıklamada, “12 Mart'ta Haşhaş vardır. 12 Mart'ta CIA vardır. Türkiye kendi istihbaratını geliştirmek için ABD ve İsrail istihbaratlarıyla organik ilişkiler içindeydi. CIA, MİT'in içine sızmıştı” diyerek 12 Mart için CIA'in etkin rolüne dikkat çekmiş oldu. ABD Büyükelçisi William Handley vasıtasıyla haşhaş ekiminin yasaklanması konusundaki Amerikan baskılarına birebir olarak maruz kalmış Çağlayangil'in bu düşüncesi elbette önemliydi. Haşhaş ekiminin yasaklanmasına kesin bir şekilde karşı çıkmış olan Bülent Ecevit de Çağlayangil'i destekler bir açıklamayla ABD'nin haşhaş ekiminin yasaklanması için oy kaygısı barındırmayan bir hükümete ihtiyaç duyduğunu bu yüzden 12 Mart Muhtırası'nı desteklediğini belirtmişti. (Başlamışlı, 2018: 357)

3.4. 1971 Muhtırası'ndan Sonra İzlenen Politika

12 Mart 1971 muhtırasından sonra 27 Mart'da Nihat Erim başkanlığında Adalet Partisi (5), Cumhuriyet Halk Partisi (3), Güven Partisi (1) ve partilerin dışından 14 bakan ile birlikte hükümet oluşturuldu. (Yalçın vd., 2016: 611)

Demirel hükümetinin mevcut yasalara göre hazırladığı haşhaş ile alakalı bir sertifika kararnamesi 19 Mart 1971 tarihinde yayınlandı. Haşhaş ile ilgili ihlallerde bulunanlar için ise önemli cezalar getiren, uzun zamandır da TBMM'nin çıkmasını beklediği yasa 18 Ağustos 1971 tarihinde çıktı. (Uslu, 2000: 237)

Erim hükümeti parlamentoda güvenoyunu da aldıktan sonra ABD yetkilileri Türkiye'de haşhaş ekiminin yasaklanmasını sağlamak için yoğun girişimlerde bulunmaya başladılar. Hükümet 1971 senesinin Mayıs ayında 1971 senesinin tüm hasatını satın alarak, üreticilere de beyanname zorunluluğu getirip aynı zamanda üreticiyi başka ürünler ekmesi konusunda teşvik ederek yasadışı afyon üretimini önleyeceğini ilan etti. (Uslu, 2000: 237) 16 Mayıs'ta haşhaşın hükümete satılması için alım fiyatı üçte iki oranında artırıldı. (Cumhuriyet, 1971: 1)

14 Haziran 1971 tarihinde Nixon, narkotik maddelerin yasaklanmasını konuşmak üzere aralarında Türkiye'nin de bulunduğu bazı ülkelerin ABD büyükelçilerini Beyaz Saray'da topladı. Bu toplantı sırasında

ABD Türkiye büyükelçisi Handley, haşhaş yerine Türkiye’de farklı geçim kaynaklarının oluşturulması için gereken yardımın yapılacağı sözünü Başkan’dan alarak oradan ayrıldı. Anlaşma sağlamak amacıyla maksimum 35 milyon dolarlık yardım yapılabileceği söylendi. (Uslu, 2000: 237) Bunun üzerine Türk hükümeti 30 Haziran 1971 tarihinde yayınladığı hükümet kararnamesiyle Türkiye’de haşhaş ekim ve üretiminin 1972 sonbaharından başlayarak yasakladığını ilan etti. (Cumhuriyet, 1971: 1)

Afyon ekimi yasaklanan illerdeki üreticilere toplamda 27 milyon 289 bin 694 lira tazminat ödeneceği duyurulmuştur. Başbakanlık Basın Merkezi 1 Mart 1972 tarihinden itibaren tazminatların aksamadan alınacağını bildirmiştir. (Akşam, 1972: 1) Açıklamaya göre afyon tazminatı almaya hak kazanan üreticiler, tazminat belgelerini aldıkları TMO teşkilat merkezlerine müracaat edip, 1971 senesinde teslim ettikleri afyon miktarına denk gelen tazminatlarını almaya hak kazanacaklardı. Denizli, Konya ve Uşak illerindeki 22.155 afyon üreticisine bu illerde haşhaş ekiminin yasaklanmasından dolayı 23.256,644 lira, Afyon, Burdur, Isparta, Kütahya illerindeki üreticilerden 1971 sonbaharında kendi istekleriyle ekimden vazgeçen 2.120 üreticiye ise 4.033,050 lira olmak üzere toplamda 27.289,694 lira tazminat ödenecekti. (Akşam, 1972: 7)

Haşhaşın yasaklanmasından sonra haşhaş ekimine izin verilmediği takdirde tohumundan mahrum kalınacağı da bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu konuda açıklama yapan Türk Eczacılar Birliği Başkanı Aydın Tansan, 2-3 yıl içinde haşhaş ekimi yapılmadığı takdirde eldeki tohumlar çimlenme kabiliyetini kaybedeceğinden, binlerce yıllık bir seleksiyonla elde edilen yüksek vasıflı haşhaştan mahrum kalınacağını bildirmiştir. (Akşam, 1974: 1) Anadolu’da kırtan fazla yabancı haşhaş yetiştiğini ona rağmen çoğunu afyonun etken maddesi morfini taşımadığını taşıyanlarda da çok düşük olduğunu ifade etmiştir. Haşhaş ekimine dönülmediği takdirde ise buğdayda olduğu gibi ABD, Rusya, Hindistan gibi ülkelerden yüksek kaliteli tohumluk istemek gerekecektir. (Akşam, 1974: 7) Yine aynı şekilde bir açıklama yapan İzmir Eczacılar Derneği Başkanı Nedim Çelikel, haşhaş üretimi serbest bırakılacaksa derhal üretime geçilmesi gerektiğini aksi halde üretimin tekrarının olmayacağını söylemiştir. Dünyadaki en kaliteli afyonun Türkiye’de yetiştiğini hemen üretime başlanmaz ise tohumların çimlenme yeteneğinin kaybolacağını da eklemiştir. Ekim yasağından önce haşhaşın yan ürünü kodein dioninin 1300 lira olan kilo fiyatı yasaktan sonra 13 bin liraya çıktığını da eklemiştir. (Akşam, 1974: 1) Çelikel, kendi ülkesinde LSD, Lambutal, Desoksin Lamonal gibi sentetik uyuşturucu maddelerin serbestçe imal edilmesine müsaade eden ABD’nin Türkiye’deki afyon üretimine müdahale edemeyeceğini söylemiştir. Dünyada afyonkeşin yok denecek kadar az olduğunu, uyuşturucu kullananların genelde sentetik madde kullandığını söylemiştir. (Akşam, 1974: 1) Ülkemizde yasaklanan haşhaş, Vietnam, Laos, Birmanya, Tayland, Hindistan, Çin Halk Cumhuriyeti, Sovyet Rusya, İran, Yugoslavya, Fransa gibi ülkelerin işine yaramıştır. Afrika, Güney Amerika, Meksika’ya ülkemizden gizlice haşhaş kaçırılmıştır. Dünyanın en değerli afyonu ülkemizde yetiştiğinden va sağlık açısından da çok önemli olduğundan afyon tarımı yapılması gerektiğini söylemiştir. (Akşam, 1974: 7) Orman Mühendisleri Odası Başkanı Şükrü Abbasoğlu, oda olarak haşhaşın kontrollü ekimine izin verilmesi konusunda olumlu çabaları ve kararları destekleyeceklerinin söylemiştir. (Akşam, 1974: 3) Ankara Tabip Odası Genel Sekreteri Dr. Turhan Temuçin, verdiği yazılı demeçte haşhaş konusunda değinerek örgüt olarak uyuşturucu madde kullanımına karşı olduklarını ancak uyuşturucu kullanmakla haşhaş ekiminin yasaklanması arasında bir bağlantı göremediklerini söylemiştir. Bağımsız bir ülkede herhangi bir tarım ürününün ekimine kimsenin karışamayacağı, buna ülkenin hükümetinin karar vereceğini belirtmiştir. (Akşam, 1974: 1)

3.5. Haşhaş Ekimine İzin Verilmesi

1973 senesi sonunda genel seçime giden Türkiye’de neredeyse tüm siyasi partiler vaatlerinin ilk sıralarında haşhaş ekim yasağının kaldırılacağını söylüyorlardı. Bu ABD ile ilişkilerin yeniden kriz yaşanabileceği anlamına gelmekteydi. Genel seçimlerden sonra Milli Selamet Partisi ile koalisyon hükümeti kuran CHP lideri Bülent Ecevit kamuoyu baskısını gün geçtikçe daha çok hissediyordu. Bağımsız bir dış politika amacı olan hükümet her fırsatta yasağı kaldıracağını söylüyordu. 1974 Mart ayında hükümet haşhaş ekimini başlatmak istediğini Washington’a bildirdi ve tarım bakanlığı da üretime başlamak için gerekli çalışmalara başladı. Bu duruma karşı çeşitli uyarılarda bulunan ABD yetkilileri Türk makamlarından olumsuz cevaplar almış ve Türk yetkililer yasağın yakında sona ereceğini ifade etmişlerdir. 1 Temmuz 1974’te hükümet 7 ilde sıkı devlet kontrolü altında haşhaş ekimine tekrar başlanacağı ilan etti. Bu iller; Afyon, Burdur, Denizli, Isparta, Kütahya, Uşak ve Konya idi. ABD Kongresi’nde, Türkiye’deki haşhaş konusunda görüşmeler devam ederken Temsilciler Meclisi 16 Temmuz 1974’te Türkiye’ye gönderilen bütün askeri ekonomik ve diğer yardımlar ile tüm savunma amaçlı mühimmat, hizmet satışı, silah nakliyesine ait ruhsatları askıya aldı. Aynı gün Temsilciler Meclisi bir karar daha alarak, ABD İhracat ve İthalat Bankası’nın Türk Hükümeti’ne, ajanslarına ve ulusal kuruluşlarına garanti sigorta ve kredi vermesinin 1 Ocak 1975 tarihinden itibaren

durdurdu. ABD Başkanı Gerald Ford, haşhaş yasağı konusunda Türkiye ile müzakerelerin devam etmesi sebebiyle yardımı durdurmadı. Fakat 14 Ağustos 1974 İkinci Kıbrıs Harekâtının gerçekleştirilmesiyle kongrenin almış olduğu ambargo kararını başkanın engellemesi mümkün olmadı ve kararı onayladı. Haşhaş meselesi bu operasyonunun yanında önem olarak ikinci sıraya gerilemiştir. (Gürses, 2015)

Yasadışı haşhaş trafiğini engellemek için yeni yöntemle geliştiren hükümet haşhaşın üretici tarafından çizilmesini yasakladığı gibi bu işlemin sadece fabrikalarda yapılabildiği dünyasının yasal ihtiyaçları için kullanılacağını söylemekteydi. Bu yeni yöntemle 1974 eylül ayında Türkiye, BM'in yaptığı açıklama ile beğenisini kazanmıştır. Ayrıca 16 ekimde bu yeni uygulamanın diğer ülkelere gerçekleştirilmesi için tavsiye edilmiştir. Uluslararası uzmanlarından denetimi sonucu haşhaş üretiminin kesinlikle yasadışı piyasada olmadığı ispatlanmıştır. (Gürses, 2015)

1975 senesinde ABD kongresi, tam üç kere karar alarak haşhaş yasağının tekrar getirilmesini istedi. Fakat bu defa resmi düzeyde görüşmeler olmadı. Bunun en önemli sebebi Türkiye'nin almış olduğu önlemler sonucunda afyon kaçakçılığını büyük oranda sona erdirmiş olmasıydı. Hem BM hem de ABD'li görevlilerin Türkiye'de yaptığı incelemelerde, alınan önlemlerin yararlılığı ve güvenlik güçlerinin çalışmaları çok başarılı bulunmuştur. Aynı zamanda haşhaş ekim ve toplama mekanizmasının yapılan incelemelerde çok iyi çalıştığı belirlenmesi ve bunların duyurulmasıyla afyon sorunu Türk-Amerikan ilişkilerinde ilk sıralarda yer almamıştır. ABD'nin tutumunun değişme nedenlerinden biri de, 20 Ağustos 1976'da haşhaş üreticiden çizilmeden alacak ve işleyecek bir alkaloit fabrikasının temelini Bolvadin'de atılmasıdır. Fabrikanın 1981 senesinde üretime başlamasıyla da haşhaşın tekelleşme süreci tamamlanmıştır. (Gürses, 2015)

Tüm bu ambargo kararları sonrasında Türkiye karşılık vererek ABD üslerini kapatma kararı almış ve bölgesel olarak önemli değişimler yaşanmıştır. 15 Temmuz'da Yunanistan'da darbe gerçekleşmiş, Kıbrıs Barış Harekâtı başlamış ve bunlardan dolayı Ortadoğu'nun ve Türk-Amerikan ilişkilerinin de gündemi değişmiştir. 22 Temmuz'da Yunanistan'da cunta yönetimi düşmüş ve Yunanistan NATO askeri kanadından çıkmıştır. Bu sebeplerden dolayı ABD Türkiye'ye yönelik yaptırım kararını tam olarak uygulayamamıştır. Bu ortamda ABD Türkiye'yi daha fazla cezalandıramamış ve Yunanistan'ı kaybettiği gibi bir de Türkiye'yi kaybetmek NATO'nun güneydoğu kanadının çökmesi anlamına geldiğinden, güç dengesini korumak istemiştir. Fakat tüm bu endişelere rağmen ambargo kararı yönetimin karşı çıkmasına rağmen uygulanmıştır. Tüm bu gelişen olaylarla birlikte afyon krizi zamanla unutulmuş bir olay haline gelmiş ve ilişkiler kriz sonlandığında kriz öncesi duruma geri dönmüştür. (Gürses, 2015)

4. SONUÇ

Haşhaş bitkisinin tarımı tarih boyunca birçok ülkede olduğu gibi Anadolu topraklarında da yapılmıştır. Haşhaşın faydaları Yunanlılardan Hititlere kadar birçok medeniyet tarafından keşfedilmiş ve hastalıkları iyileştirmekten uyku vermesine kadar birçok alanda kullanılmıştır. Bu kadar faydası olan haşhaşın kötüye kullanılmasının sebebi bitkinin çizildiğinde uyuşturucu özelliği olan afyonun elde edilmesidir. Afyonun içeriğinde bulunan türevleri zamanla laboratuvarlarda keşfedildiğinde bunların devamlı kullanımı uyuşturucu bağımlılığına yol açmıştır. Morfin savaşlarda ağrı kesici, acı dindirici olarak kullanılmış ancak savaşlarda buna alışan askerlerin kullanmaya devam etmesi sonucu bağımlılıklar ortaya çıkmıştır. Morfin bağımlılığına ilaç olması düşüncesiyle piyasaya sürülen eroin ise daha yüksek bağımlılık yapması sebebiyle morfinden daha tehlikeli hale gelmiştir. Uyuşturucu sorununun dünyada özellikle de ABD'de artması ile birlikte ABD bu konuda sert önlemler almaya başlamıştır. Dünya genelinde afyon konferansları düzenlenmiş, uyuşturucu konusunun üzerine gidilmiştir. Türkiye-ABD arasındaki haşhaş sorunu özellikle 1960 lı yıllardan sonra kaçakçılığında artması ile birlikte baş göstermiştir. 1960 darbesinden sonra iktidara gelen Demirel Hükümeti de çok yönlü bir politika izlemiş ve haşhaş konusundaki ABD'nin isteklerini önemsememiştir. Daha sonra ABD'de artan uyuşturucu sorununun kaynağının Türkiye'de üretilen haşhaş olduğu ile ilgili haberlerin artması ile birlikte ABD'nin de Türkiye üzerine baskısı artmıştır. İki ülke arasında haşhaş görüşmeleri sürerken, ABD haşhaş ekiminin yasaklanmasını istemiş bunun karşılığında yardım yapacağını söylemiştir. Bu atmosferde 12 Mart 1971 muhtırası gerçekleşmiş ve Demirel hükümeti istifa etmiştir. Yerine I. Erim Kabinesi geldikten sonra 30 Haziran 1971 tarihinde haşhaş ekimi yasaklanmıştır. Bu yasakla birlikte dünyadaki uyuşturucu sorunu çözülmemekle birlikte Türkiye ekonomisi zarar uğramış, binlerce çiftçi işsiz kalmış ve haşhaş tohumları tükenme noktasına gelmiştir. Sayılabilecek daha pek çok olumsuz sonucu olmakla birlikte haşhaş ekiminin yeniden başlaması gündeme gelmiştir. Ecevit Hükümeti 1 Temmuz 1974 tarihinde sıkı kontroller ile birlikte 7 ilde haşhaş ekimini yeniden başlatmıştır. Bu karar üzerine ABD Türkiye'ye ambargo uygulama kararı almıştır. Sonrasında gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı ve Yunanistan'da gerçekleşen darbe bu kararın uygulanmasını zorlaştırmıştır. Ayrıca haşhaşın çizilmesinin

yasaklanıp Bolvadin’de alkaloit fabrikasının kurulacak olması, alınan sıkı tedbirler sayesinde ABD Türkiye’ye karşı tavrını değiştirmiştir. Özellikle Yunanistan’da gerçekleşen darbe Nato açısından da sorun yarattığı için ABD Türkiye’yi kaybetmeyi göze alamamıştır.

KAYNAKÇA

Gazeteler

- Akşam, 5 Mart 1972.
 Akşam, 1 Şubat 1974.
 Akşam, 4 Mart 1974.
 Akşam, 20 Mart 1974.
 Akşam, 23 Mart 1974.
 Akşam, 24 Mart 1974.
 Cumhuriyet, 17 Mayıs 1971.
 Cumhuriyet, 30 Temmuz 1971.
 Hürriyet, 5 Aralık 1969.
 Hürriyet, 1 Temmuz 1970.
 Ulus, 9 Eylül 1970.

Kitaplar

- Altındal, A. (2019). Haşhaş ve Emperyalizm, Destek Yayınları, İstanbul.
 Çağrı, E. (2018). Beyaz Savaş Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu, Altınbaş Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
 Uslu, N. (2000). Türk-Amerikan İlişkileri, 21. Yy Yayınları, Ankara.
 Yalçın, D.; Akbıyık, Y., Özkaya, Y. (2016). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Dergiler

- Başlamışlı, M. (2021). “ABD’nin Türkiye’ye Yönelik Ambargo Kararına İlişkin Haşhaş Sorunu Yerine 1974 Kıbrıs Krizini Ön Plana Çıkarma Girişimi”, Asia Minor Studies Dergisi, 9(1): 695-712.
 Bozkur, Ö. (2018). “Anılarda 12 Mart Muhtırası: Bizden Başka Herkesin İktidarda Olduğu O Dönem”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(1): 209-243.
 Çebi, S. S. (2018). “Modern Devlet ve Uyuşturucu ABD Örneği Üzerinden Bir İnceleme”, TBB Dergisi, 103-154.
 Keskin, Y. Z. (2012). “Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları”, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(1): 107-130.

Tezler

- Köse, S. (2010). “Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
 Özmen, Ö. (2009). “Uyuşturucu veya Uyarı Madde Suçları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- Gürses, Ü. (2015), “Haşhaş Ekim Krizi”, <https://tdpkrizleri.org/index.php/1972-1973-hashas-krizi>, [Erişim Tarihi: 20 Haziran 2021].
<https://uzaklarayolculuk.com/2017/09/01/suhut-synnada-antik-kenti/>, [Erişim Tarihi: 01 Mayıs 2021]

EKLER

Şekil 1. Haşhaşın kapsül ve çiçek açmış evresi

Şekil 2. Tarihi eser paralarda haşhaş figürü²

² <https://uzaklarayolculuk.com/2017/09/01/suhut-synnada-antik-kenti/>

İlk romanı GEÇERKONDU
İki ile katlanan ve
Zenginleri KUZLUYAN
2200'ünün İstanbul kitabı:
İLYAS EFENDİ
Çerçöz. 20 TL.
SİMİZ KİTAPSEVİ — İSTANBUL

Cumhuriyet

WILHELM COLLEGE
**BÉAZLI
KADIN**
1750'ünün ve 1970
1970'ünün ve 1970
1970'ünün ve 1970
1970'ünün ve 1970

47. yıl, sayı: 16747 Kurucusu: YUNUS NADİ
Telifat ve matbaa adresi: Cumhuriyet İlanları — Posta Kutusu: İstanbul No. 588
Tel: İstanbul 33 42 96 — 33 42 95 — 33 42 94 — 33 42 93 — 33 42 92 — 33 42 91 — 33 42 90

Genelkurmay Başkanı Nurettin Ersoy

Ordu, şartları uygulanmazsa yönetime el koymaya kararlı olduğunu bildirdi

Genelkurmay Başkanı Yücel Köse

Genelkurmay Başkanı Özalp

Komutanların ültimatomu üzerine Demirel istifa etti

ANKARA, (Cumhuriyet Haberleri)

Toprak Sivilizasyonu Kurucuları olan General Kuvvetleri Başkanı, Orgeneral Nurettin Ersoy, Başbakan İsmet İnönü ile Komutanlar Orgeneral Feriit Karayel, Kuvvetleri Başkanı Nurettin Ersoy, Orgeneral Yücel Köse ve Başbakan İsmet İnönü arasında gerçekleşen görüşmelerde, komutanlar, hükümetin istedikleri şartları uygulamazsa, yönetime el koymaya kararlı olduklarını bildirdi.

Demirel: "Muhtıra ile Anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir."

MUHTIRANIN TAM METNİ

ANKARA (Cumhuriyet Haberleri) — Genelkurmay Başkanı Nurettin Ersoy, Başbakan İsmet İnönü ile Komutanlar Orgeneral Feriit Karayel, Kuvvetleri Başkanı Nurettin Ersoy, Orgeneral Yücel Köse ve Başbakan İsmet İnönü arasında gerçekleşen görüşmelerde, komutanlar, hükümetin istedikleri şartları uygulamazsa, yönetime el koymaya kararlı olduklarını bildirdi.

1 — Parlamento ve hükümet süregelen tutum, giriş ve icraatı ile yurdu-muzu anarşi, kargaşa, sosyal ve

Devrimci Ordunun Sesi

Şekil 3. 12 Mart 1971 Muhtırası'na Dair Gazete Haberi